

Meer dan weidevogels alleen....

Biodiversiteit in het landbouwgebied van Midden-Delfland

Mei 2021

Paul Terwan onderzoek & advies

Meer dan weidevogels alleen....

Biodiversiteit in het landbouwgebied van Midden-Delfland

Paul Terwan onderzoek & advies

Opgesteld in opdracht van
LTO Noord, afdeling Delflands Groen

2021

1. Inleiding

Als het over de natuurwaarden van Midden-Delfland gaat, gaat het al snel over weidevogels en in het bijzonder over de grutto, Vogel van het Jaar in 2016. Of het gaat over de bijzondere (moeras)vegetatie van de Vlietlanden of van andere natuurgebieden. Er is echter meer te vinden dat de moeite waard is. Hoeveel meer, dat is niet altijd even duidelijk. De biodiversiteit is niet op alle fronten even goed (openbaar) gedocumenteerd, en lang niet altijd is er een splitsing gemaakt tussen de biodiversiteit in landbouwgebied en in natuurgebied.

Toch is er wel een precedent: ten behoeve van de toekomstvisie “Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden Delfland in 2040 – Visie op natuur, landschap en beleving in het Bijzonder Provinciaal Landschap” hebben Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en bureau Altenburg & Wymenga in 2018 een behoorlijk omvattende beschrijving opgesteld van de huidige natuurwaarden. Deze is alleen online toegankelijk. Wel geldt ook voor deze beschrijving dat niet altijd duidelijk is wat de betekenis van het landbouwgebied als zodanig is.

LTO Noord afdeling Delflands Groen was benieuwd wat er op dit moment in het landbouwgebied te vinden is aan natuurwaarden en heeft daarom verzocht om een korte, verkennende notitie. Enerzijds om te kijken of de beeldvorming correct is dat de landbouw weinig meer te bieden heeft uit een oogpunt van biodiversiteit en dat de aanwezige natuurwaarden alleen maar achteruitgaan. Anderzijds om voor de komende jaren wellicht extra handvatten te hebben voor gericht beheer om andere soort(groep)en dan weidevogels te bedienen, zoals de laatste jaren al gebeurt in oevers en sloten.

Deze notitie is een eerste poging om een wat omvattender beeld te schetsen van de biodiversiteit in de landbouwgebieden van Midden-Delfland. Een paar opmerkingen vooraf:

- De notitie is geen wetenschappelijke verhandeling vol doortimmerde statistieken. Hij beschrijft ook geen oorzakelijke relaties tussen trends en veranderingen in biotoopkwaliteit of grondgebruik. Het is een korte en vooral kwalitatieve eerste verkenning van de aanwezige natuurwaarden die wellicht ooit een meer kwantitatief vervolg krijgt.
- De notitie splitst zich toe op biodiversiteit. Midden-Delfland telt ook veel landschapselementen die betekenis hebben voor biodiversiteit. Het onderhoud van een deel daarvan wordt betaald vanuit het Groenfonds Midden-Delfland. Om meer te kunnen zeggen over de betekenis voor biodiversiteit is een overzicht nodig van de soortensamenstelling van de diverse elementen. Omdat zo'n overzicht ontbreekt, zijn landschapselementen buiten beschouwing gelaten.
- De notitie is niet bedoeld als jubelverhaal over de betekenis van landbouwgebieden voor biodiversiteit. Voor veel soort(groep)en en biotopen geldt immers dat de kwaliteit de laatste decennia achteruit is gegaan. Tegelijk zijn er zeker ook lichtpunten die het vermelden waard zijn.
- De notitie geeft een overzicht van de aanwezige natuurwaarden en niet van de vele inspanningen voor die natuurwaarden. Niettemin is daarvan in de bijlage een beknopt overzicht gegeven. Voor meer informatie daarover, zie <https://www.vockestaert.nl>.

Bij het opstellen van de notitie is sterk geleund op schriftelijke en mondelinge bronnen. Een aantal schriftelijke bronnen is achterin de notitie opgenomen. De volgende personen ben ik veel dank verschuldigd voor hun bijdrage aan dit verhaal:

- Ferry van der Lans en Michel Kuijper, Vogelwerkgroep Midden-Delfland;
- Kees Mostert en Joost Buiks, Provincie Zuid-Holland.

2. Vogels

We behandelen eerst de belangrijkste groepen broedvogels en tot slot de foeragerende en overwinterende vogels.

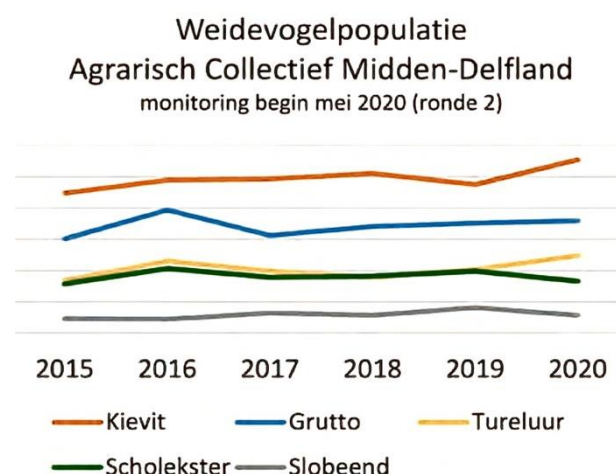
2.1 Weidevogels

De weidevogels zijn zoals gezegd de verreweg best gedocumenteerde soortgroep:

- er zijn (onregelmatig) gebiedsdekkende karteringen uitgevoerd, bijvoorbeeld in 1980, 1993, 2002 en 2015;
- er liggen jaarlijks getelde meetnetvlakken van het landelijke Broedvogel Monitoring Project (BMP) van Sovon;
- de percelen met agrarisch natuurbeheer (bijna 2.500 ha) worden vanaf 2015 jaarlijks geteld door de Vogelwerkgroep Midden-Delfland.

De balans is recent opgemaakt in het deelgebiedsplan Midden-Delfland (2019) bij het provinciale Actieplan Boerenlandvogels Zuid-Holland 2019-2027. We citeren:

“Midden-Delfland is lange tijd een rijk weidevogelgebied geweest met een – landelijk gezien – stabiele en zelfs groeiende populatie en hoge dichtheden. Hoewel de dichtheden plaatselijk nog steeds hoog zijn, loopt de weidevogelstand sinds 10 à 15 jaar terug. Daarbij zien we dat vooral belangrijke delen van het ‘middengebied’ (Zouteveense en Holiërhoekse polder, Dijkpolder, Groeneveldse polder, Laag Abtswoudse polder) relatief snel achteruitgaan.” Daar staat tegenover dat er een (groter) aantal polders is waar nog relatief hoge dichtheden aanwezig zijn: polder Oude Leede/Bergboezem, Duifpolder, Kralingerpolder, Klaas Engelbrechtpolder, Commandeurspolder, Dorppolder, polder Schieveen en Zuidpolder van Delfgauw. Ondanks de eerdere achteruitgang herbergt het gebied nog steeds relatief hoge dichtheden aan weidevogels. Bij de laatste gebiedsdekkende telling (2015) zijn er 2.662 territoria van 16 soorten weidevogels geteld op 4.923 ha (gemiddeld 54 per 100 ha), waarvan pakweg driekwart bestaat uit de vier bekende steltlopers. Het gaat hierbij overigens niet alleen om landbouwgrond (met en zonder agrarisch natuurbeheer), maar ook om natuurgebied.

Links: trend 2015-2020 van de vijf belangrijkste weidevogels op land met agrarisch natuurbeheer (bron: Vogelwerkgroep Midden-Delfland, 2020). Rechts: Midden-Delfland is van belang voor de kievit, die het hier beter doet dan elders in Nederland (foto: Henk Groenendaal, Midden-Delfland.net).

De tellingen op land met agrarisch natuurbeheer laten een aanzienlijk hogere dichtheid zien: tussen 75 en 80 broedparen per 100 ha. Behalve voor de grutto is het gebied ook van groot belang voor de kievit. Er zijn ook redelijke aantallen aanwezig van slobbeend, zomertaling, graspieper, gele kwikstaart en veldleeuwerik. De trend van de belangrijkste vijf soorten laat in de periode 2015-2020 op beheerd land – tegen de landelijke trend in – een lichte aantalstoename zien (zie de figuur). Daarnaast is de stand van het visdiefje de laatste jaren sterk toegenomen door de aanleg van verschillende schelpeneilandjes in het gebied.

De oppervlakte met agrarisch natuurbeheer is tussen 2010 en 2020 toegenomen van pakweg 1.100 naar 2.500 ha, waarvan de oppervlakte ‘zwaar beheer’ (uitgesteld maaien, extensieve beweiding, plas-dras, kruidenrijk grasland) toenam van 250 naar 550 ha, waaronder de aanleg van 30 ha kruidenrijk grasland. Succesvol was ook de inrichting van een ‘weidevogelkerngebied’ in de Commandeurspolder, waar de vogelstand van 2018 op 2019 verdubbelde. Extra winst wordt nog verwacht van de omvorming van het zuidelijk deel van recreatiegebied het Kraaiennest naar gruttoplas in 2020 (zie ook de bijlage).

2.2 Uilen en (andere) erfvogels

Boerenerven kunnen rijk zijn aan broedvogels, al zijn de verschillen tussen bedrijven groot. Erfboeders zijn bijvoorbeeld steenuil, torenvalk, kerkuil, boerenzwaluw, huiszwaluw, spreeuw, ringmus en huismus (Van den Boogaard e.a. 2019). Van de uilen is de **steenuil** wellicht de meest iconische en – met 20 à 25 broedparen – in ieder geval de meest voorkomende. Daarmee is Midden-Delfland het ‘beste’ steenuilengebied van de provincie (*Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden-Delfland in 2040*). De stand neemt echter af. Hij broedt in schuren, stallen en oude knotwilgen en jaagt op muizen en insecten rond boerderijen.

Van de **kerkuil** broeden jaarlijks zo’n drie tot tien paar, afhankelijk van de muizenstand. Na een aanvankelijke afname neemt de stand de laatste tien jaar toe. De **ransuil** is sterk in aantal afgenomen, maar is de laatste jaren stabiel op zo’n drie tot vijf paar (mond. med. Michel Kuijpers).

Midden-Delfland is relatief rijk aan erfvogels zoals boerenzwaluw en steenuil, maar hun stand neemt de laatste tijd af (foto links: Henk Groenendaal, Midden-Delfland.net; foto rechts: Trebol-a-Wikimedia).

Van de zwaluwen is vooral – de naam zegt het al – de **boerenzwaluw** de meest uitgesproken erfvogel. De huiszwaluw broedt ook wel op erven, maar in mindere aantallen. En de oeverzwaluw broedt vooral in hoge taluds en/of speciaal aangelegde oeverzwaluwwallen (zoals langs de Tramkade in de Kerpolder en in het Kraaiennest). De gierzwaluw broedt vooral in woonwijken.

De boerenzwaluwen in Midden-Delfland zijn in 2011 integraal geteld door vrijwilligers van Vockestaert. Zij telden ruim 700 broedparen (Van Woerden 2011). Vooral de Holiërhoekse en Zouteveense polder (130 paar) en de Klaas Engelbrechtpolder (77 paar) bleken rijk. Er zijn geen recente gebiedsdekkende tellingen beschikbaar, maar de stand neemt de laatste jaren af (mond. med. Ferry van der Lans).

2.3 Moerasvogels

Moerasvogels broeden in Midden-Delfland uiteraard vooral in de grotere moerasgebieden (zoals de Vlietlanden van Natuurmonumenten) en in de als recreatiegebied ingerichte Zuidrand, waar nieuw open water en rietland is aangelegd. Toch broeden enkele zangvogels onder de rietvogels ook in het landbouwgebied: in rietkragen langs boerenland en – opmerkelijk genoeg – ook in grasland met een (voor weidevogels) uitgestelde maaidatum. Naar schatting zijn er in boerenland ongeveer 30 paartjes van de **rietzanger** aanwezig, 40 à 50 van de **rietgors** en 20 van de **kleine karekiet**.

2.4 Ganzen en andere overwinterende vogels

Steeds meer ganzen zijn jaarrond aanwezig (als zogeheten standvogel), een deel van hen – met name de **grauwe gans** – broedt ook in grasland. Het aantal broedende standvogels is niet precies bekend; het aantal standvogels wel. Het CLM telt de laatste jaren de overzomerende ganzen in Zuid-Holland. In juli 2019 zijn in Midden-Delfland ruim 15.000 overzomerende ganzen geteld, waarvan bijna 6.500 grauwe ganzen, ruim 5.200 Canadese ganzen en ruim 3.000 Nijlganzen (Keuper e.a. 2019).

In het winterhalfjaar telt Midden-Delfland nog veel meer ganzen, eenden en zwanen: dan verblijven er wel 60 à 70.000 (zie onderstaande tabel). Naast de grauwe gans gaat het vooral om de **kolgans**, de **brandgans**, de **smient**, de **knobbelzwaan** en de **kleine zwaan**. Polders met hoge dichtheden zijn de Aalkeetbuitenpolder, Commandeurspolder en Klaas Engelbrechtpolder. Afgezien van de kleine zwaan nemen de aantallen toe. De afgelopen toen jaar is het aantal waarnemingen van knobbelzwaan, smienten, kolgans en grauwe gans meer dan verdubbeld (*Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden Delfland in 2040*).

Populatieschattingen van de enkele soorten overwinterende ganzen en andere watervogels in het belangrijk vogelgebied (IBA) Midden-Delfland en Oude Leede (incl. Zuidpolder van Delfgauw) (7.804 ha)

Soort	Teljaren	Populatieschatting
brandgans	2011-2015	10.391 - 12.848 ex.
kleine rietgans	2011-2015	392 ex.
kolgans	2011-2015	14.389 – 23.019 ex.
overige watervogels	2011-2015	37.372 – 43.399 ex.

Bron: BirdLife data zone <http://datazone.birdlife.org/site/factsheet/midden-delfland-&-oude-leede-iba-netherlands/details>

Verder overwinteren er enkele honderden **goudplevieren**, onder meer in de Duifpolder. Hun aantal is sterk afgenomen; voorheen waren dat er enkele duizenden. Ook overwinteren er 1.000 à 2.000 **wulpen** (mond. med. Ferry van der Lans). De **velduil** komt in Midden-Delfland niet als broedvogel voor, maar in kleine aantallen wel als doortrekker en wintergast (mond. med. Michel Kuiper). Ook de **oievaar** vormt na de zomer soms grotere groepen doortrekkers in het gebied.

Links een grote groep brandganzen in de Duifpolder. Rechts: Midden-Delfland is een belangrijk foerageergebied voor lepelaars (foto's: Henk Groenendaal, Midden-Delfland.net).

2.5 Foeragerende vogels

Behalve door watervogels worden de graslanden, oevers en sloten in Midden-Delfland door een bont scala aan andere vogels gebruikt om te foerageren. Foeragerende vogels worden niet structureel geteld, dus we moeten het hier doen met schattingen van gebiedskenners. Een beknopt overzicht (de aantalsschattingen zijn van Ferry van der Lans):

- Om de betekenis voor de 'gewone' vogelsoorten niet te vergeten: de graslanden vormen een belangrijk foerageergebied voor de **spreeuw** en voor meeuwen (vooral **kokmeeuw** en **kleine mantelmeeuw**). In totaal gaat het wel om enkele duizenden exemplaren.
- Midden-Delfland is een belangrijk foerageergebied voor een deel van de kolonie **lepelaars** in het Quackjeswater op Voorne. Sinds tientallen jaren komen lepelaars hier naartoe om stekelbaarsjes of andere visjes uit de poldersloten te eten (*Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden Delfland in 2040*). Dichterbij broeden er lepelaars in het Delftse Hout. Jaarlijks gaat het om ongeveer 70 foeragerende exemplaren (plus jongen, zodra die kunnen vliegen).
- Ook de **grote zilverreiger** is – sinds het eerste exemplaar in 1994 werdesignaleerd – een vertrouwde verschijning geworden. Er foerageren jaarlijks zo'n 70 stuks op muizen en kikkers in boerenland.
- Ook de **purperreiger** en de **koereiger** gebruiken het gebied om te foerageren, maar in veel lagere aantallen: jaarlijks enkele exemplaren.
- Net als de zilverreiger is ook de **ooievaar** in aantal toegenomen. Er foerageren naar schatting zo'n 12 paartjes, vooral rond sloten in de buurt van hun broedgebied langs de Schie.
- Vele soorten **roofvogels** (bruine kiekendief, buizerd, torenvalk, boonvalk, slechtvalk, havik, sperwer) worden foeragerend aangetroffen, maar in kleine aantallen: van elke soort enkele exemplaren.
- In de Zuidpolder wordt soms de **dodaars**esignaleerd.

3. Planten

3.1 Graslanden

Veel graslanden in Midden-Delfland worden matig intensief tot intensief gebruikt en herbergen relatief weinig soorten. De graslanden die aangepast worden beheerd (voor weidevogels) zien er wel iets anders uit (bijv. meer witbol en zuring), maar kennen vaak ook slechts een beperkt aantal

soorten. Dat bleek bijvoorbeeld uit de kartering van het – relatief nieuwe – weidevogelkerngebied in de Commandeurspolder (Nonhof 2020). De graslanden zijn de afgelopen vijftig jaar wel soortenarmer geworden, maar al bij de laatste gebiedsdekkende inventarisatie in 1976 (ten tijde van de Reconstructie) waren echt soortenrijke percelen al schaars geworden en ontbraken schraallandsoorten – die zijn waarschijnlijk al eerder uit het gebied verdwenen (Provinciale Planologische Dienst Zuid-Holland & Staatsbosbeheer 1976; *Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden Delfland in 2040*).

Er zijn wel meetnetgegevens beschikbaar voor de graslanden, namelijk in de landelijke vegetatiedatabank (<https://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/googlemapslvd.aspx>). Deze zijn echter lastig te achterhalen en hebben hun beperkingen:

- om de gegevens voor landbouwgrond sec te achterhalen, moet op perceelsniveau worden nagegaan wat boerenland is en wat natuurland. Vervolgens moet per opname op zoek worden gegaan naar de interessantere vegetatietypen;
- er blijken in boerenland nauwelijks opnamen te zijn gedaan na 2000; veel gegevens dateren uit de jaren '80 en '90 en zijn waarschijnlijk niet erg representatief meer. De laatste jaren zijn de meetnetinspanningen steeds meer geconcentreerd in natuurgebieden.

Om deze redenen hebben we de gegevens in de landelijke vegetatiedatabank niet nader geanalyseerd.

Er zijn een paar uitzonderingen op het algemene beeld dat de graslanden weinig interessant zijn:

- langs enkele grotere waterlopen (Vietlanden, Gaag, Zweth, Vlaardingse Vaart) liggen graslandjes/oeverlandjes met interessante planten als brede orchis, grote ratelaar, dotterbloem, echte koekoeksbloem en moeraskartelblad. Die landjes zijn deels in eigendom van Natuurmonumenten, maar deels ook van (andere) particuliere eigenaren;
- soorten als grote ratelaar en echte koekoeksbloem vinden we ook in graslanden die zijn ingezaaid om zich te ontwikkelen tot kruidenrijk grasland voor weidevogels (in het kader van het agrarisch natuurbeheer). Als die zich weten te handhaven, kunnen ze de botanische betekenis van weidevogelgraslanden vergroten.

3.2 Oevers en sloten

Aanmerkelijk interessanter wordt het als we kijken naar de slootkanten, de (natuurvriendelijke) oevers en de sloten zelf. Vooral de sloten en oevers op veen zijn interessant, op klei is er vaak niet echt een oeverzone. Het volgende gaat dus over ongeveer de helft van de sloten en oevers in het agrarisch gebied van Midden-Delfland:

- veel **slootkanten** herbergen aardige soorten als watermunt, moeraswalstro, moerasvergeet-mij-nietje, pijptorkruid, pinksterbloem, soms koekoeksbloem en heel soms moeraszoutgras;
- bij een evaluatie van de (aangelegde) **natuurvriendelijke oevers** in 2008 werden in alle oevers tezamen 110 soorten aangetroffen en gemiddeld zo'n 18 per oever. Omdat veel oevers een sterke dominantie kenden van riet,

Natuurvriendelijke oever met o.a. moerasvergeet-mij-nietje en moeraswalstro (foto: Paul Terwan)

rietgras en liesgras, zouden ze bij optimalisering van aanleg en beheer nog aanmerkelijk interessanter kunnen zijn (Terwan 2008). Daarna is het beheer aangepast; het effect daarvan op de soortensamenstelling is niet precies bekend. De laatste tijd staat er veel gele maskerbloem in de oevers: een aardig gezicht, maar een exoot;

- ook veel **sloten** zijn aardig, met kikkerbeet, watergentiaan, zwanenbloem en plaatselijk pijlkruid.

4. Zoogdieren

De polders van Midden-Delfland herbergen een breed scala aan zoogdieren. Tellingen ontbreken grotendeels, dus het volgende is sterk gebaseerd op aantalsschattingen van Ferry van der Lans.

Relatief **algemene** soorten zijn:

- Van de **roofdieren**: hermelijn en vos. In elke polder zijn wel een paar hermelijnen aanwezig. Van de vos zijn er in het gebied vele tientallen aanwezig; de populatie wordt actief in toom gehouden vanwege hun rol als predator van weidevogels.
- Van de **muizen en ratten** zijn veldmuis, bosmuis, huisspitsmuis, bosspitsmuis, woelrat en bruine rat algemeen aanwezig.
- De **egel** komt niet in grasland voor, maar wel op erven. De verspreiding is niet precies bekend.
- De populatie van de **haas** is weer hersteld na een behoorlijke inzinking rond de millenniumwisseling. De geschatte dichtheid is nu ongeveer 0,3 per ha.

Relatief **schaarse** soorten zijn:

- Van de **roofdieren**: wezel, bunzing en de laatste jaren ook steenmarter en boommarter.
- Het **ree**.
- De **mol**, sterk afgenomen door bestrijding in grasland.
- Het **konijn** was ooit talrijk, maar is nu vrijwel verdwenen.

Daarnaast zijn er zijn enkele zoogdieren die wel in Midden-Delfland voorkomen, maar vooral in en rond de natuurgebieden en grotere wateren omdat ze gebonden zijn aan moerassige omstandigheden of ruig grasland. Voorbeelden zijn Noordse woelmuis, waterspitsmuis, dwergmuis en bever. De otter is al in de jaren '60 uit het gebied verdwenen.

Ook komen er diverse soorten vleermuizen voor in Midden-Delfland, maar het landbouwgebied speelt ook voor hen geen grote rol (mond. med. Kees Mostert). Hun kraamkamers bevinden zich over het algemeen in de bebouwde kom en ze foerageren vooral langs de bredere wateren en niet langs poldersloten.

Hermelijn en haas zijn – samen met een aantal muizensoorten – relatief talrijke zoogdieren.

Foto's: Hillebrand Steve-Wikimedia (links) en Paul Terwan (rechts).

5. Amfibieën, reptielen en vissen

De talrijke poldersloten in Midden-Delfland vormen een belangrijk biotoop voor amfibieën en vissen. Over reptielen kunnen we kort zijn: die komen in de polders van Midden-Delfland niet voor. De enige kanshebber, de ringslang, kennen we wel uit andere Zuid-Hollandse veenweidepolders, maar (nog) niet in Midden-Delfland.

De dichtheid aan amfibieën en vissen is de laatste decennia door de verbeterde waterkwaliteit sterk toegenomen. Exacte cijfers zijn er niet, want er wordt slechts incidenteel en plaatselijk gemonitord. Vissen worden in hoofdwatgangen wel standaard meegenomen in de monitoring van het Hoogheemraadschap voor de Kaderrichtlijn Water (KRW), maar dat geldt niet voor poldersloten. Een ruwe aantalsschatting is dat het om minimaal vele tienduizenden exemplaren gaat (en wellicht zelfs een veelvoud daarvan).

- In de sloten vinden we de volgende soorten **amfibieën** in grote aantallen: bastaardkikker, meerkikker, bruine kikker, kleine watersalamander, gewone pad.
- Aan **vissen** zitten in de gemiddelde poldersloot al snel zo'n 4 à 5 soorten. In het gehele poldergebied gaat het in ieder geval om karper, riviergrondel, tiendoornige stekelbaars en driedoornige stekelbaars (beide een geliefde prooi voor lepelaars), baars, blankvoorn, ruisvoorn, bittervoorn, brasem, kleine modderkruiper, pos, zeelt en gibel (Schiphouwer & Kranenburg, 2015; mond. med. Ferry van der Lans). Kleine modderkruiper en bittervoorn zijn relatief zeldzaam en Europees beschermd. Deze twee, en soorten als riviergrondel, tiendoornige stekelbaars en snoek zijn alle afhankelijk van schoon water.

RAVON heeft in 2015 een Zuid-Hollandse vistelling uitgevoerd (Schiphouwer & Kranenburg 2015), met ook vier telpunten in Midden-Delfland: waterberging Woudse polder, kassengebied De Lier, binnen en buiten Maasland en op enkele plekken in de bebouwde kom – slechts zeer gedeeltelijk in boerenland dus. De gegevens zijn niet uitgesplitst naar tellocatie. Op deze vier locaties zijn in totaal ruim 1.100 vissen aangetroffen verdeeld over 20 soorten. De meest talrijke (meer dan 50 exemplaren): tiendoornige stekelbaars, baars, brasem en blankvoorn.

Bittervoorn en kleine watersalamander. Foto's: Ostjan en Kristian Peters (Wikimedia).

6. Insecten

De insectenstand is de laatste decennia per saldo verslechterd, zoveel is duidelijk. Vooral de soorten die gebonden zijn aan soortenrijk grasland zijn sterk achteruit gegaan. Toch zijn er ook wat lichtpuntjes, vooral bij de soorten die afhankelijk zijn van (schoon) water. We lichten er drie soortgroepen uit:

- **Vlinders.** Deze zijn sterk in aantal (en aantal soorten) achteruitgegaan. Wel is bij aangepast beheer enig herstel merkbaar, bijvoorbeeld op laat gemaaid grasland voor weidevogels. Op 15 juni-land zie je al snel weer bruin zandoogje en hooibeestje terug, nu op meerdere plekken in het gebied. In de perceelsranden vinden we daarnaast argusvlinder, kleine vos en dagpauwoog (ook op brandnetels in het grasland zelf). De argusvlinder is één van de iconsoorten van Zuid-Holland (Van den Boogaard 2019).
- **Libellen.** In de afgelopen vijf jaar zijn er in heel Midden-Delfland (incl. natuurgebieden) 22 soorten libellen waargenomen, nog exclusief enkele onregelmatige zwervers (*Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden Delfland in 2040*). Een deel daarvan komt ook vrij algemeen voor in de poldersloten, vooral op veen: vroege glazenmaker, gewone oeverlibel, lantaarntje, kleine roodoogjuffer, variabele waterjuffer en grote keizerlibel. Heel plaatselijk vinden we in kleine aantallen ook de vuurjuffer (onder meer in Commandeurspolder). De algehele trend is positief, er zijn er vele duizenden in totaal (mond. med. Ferry van der Lans).
- **Waterkevers.** In de sloten vinden we ook veel waterkevers. Kenmerkende soorten: tuimelaar, kleine spinnende watertor, gevlekte geelgerande waterkever en gewone geelgerande waterkever. Daarnaast vinden we veel bootmannetjes, schrijvertjes en diverse soorten sigaartjes.

Daarnaast is er onderzoek gedaan naar de insectenrijkdom van graslanden en randen/slootkanten in Midden-Delfland als onderdeel van een onderzoek naar het bovengrondse voedselaanbod voor weidevogelkuikens (Jansma & De Wit 2016). Hieruit blijkt dat kruidenrijk grasland niet per se ook insectenrijk is, maar dat slootkanten wel een goede voedselbasis bieden voor weidevogels.

Argusvlinder (links) en lantaarntje (rechts). Foto's: Henk Groenendaal (Midden-Delfland.net) en Luc Viatour (Wikimedia).

7. Bodemleven

De bodembiodiversiteit is de laatste jaren steeds meer in de belangstelling komen te staan. Als zelfstandige waarde (de bodem kan zeer rijk zijn aan levensvormen), maar ook als 'functionele biodiversiteit': als voorwaarde voor een gezonde productie of als voedsel voor weidevogels en andere dieren die leven van bodemorganismen.

Over het bodemleven in Midden-Delfland is niet bijzonder veel bekend. Wel heeft het Louis Bolk Instituut bij zijn onderzoek naar het voedselaanbod voor weidevogels ook gekeken naar het ondergrondse voedselaanbod in de vorm van wormen en emelten. In tegenstelling tot de gegevens over het bovengrondse voedselaanbod zijn de gegevens over het bodemleven niet gepubliceerd, maar het Louis Bolk heeft ze op verzoek wel beschikbaar gesteld (zie tabel).

Aantal en biomassa aan regenwormen en emelten in Midden-Delfland bij verschillende grondgebruiks-intensiteiten

graslandgebruik	wormen/m ²	biomassa/ worm	biomassa wormen in g/m ²	emelten/m ²	biomassa/ emelt	biomassa emelten in g/m ²
intensief	960,9	0,23	221	34,4	0,63	22
matig intensief	402,8	0,21	85	79,7	0,99	79
extensief	483,1	0,46	222	118,8	1,50	178

Bron: Nick van Eekeren, Louis Bolk Instituut.

Uit de tabel blijkt dat het aantal wormen in Midden-Delfland op intensief gebruikt land tweemaal zo hoog is als op extensief gebruikt land, maar de totale biomassa op beide even groot. Met emelten ligt dat anders: daarvan is de biomassa op extensief land aanmerkelijk hoger. In de gemiddelde Nederlandse veen- en kleibodems vinden we gemiddeld zo'n 500 regenwormen per m² (Van Eekeren e.a. 2014). Als we ervan uitgaan dat voor een goede voedselvoorziening voor weidevogels een biomassa aan wormen van minimaal 60 g/m² nodig is (Van der Weijden & Guldmond 2006), zit Midden-Delfland daar gemiddeld genomen ruim boven.

8. Genetische diversiteit

Genetische diversiteit is een specifieke vorm van biodiversiteit, namelijk de variatie in planten- en dierenrassen. Waar het gaat om planten zijn er van Midden-Delfland voor zover bekend geen gegevens. Oud grasland, waar al lang geen graslandvernieuwing heeft plaatsgevonden, kan bijvoorbeeld relatief rijk zijn aan grasrassen. Van Midden-Delfland, waar een substantieel areaal oud grasland wordt ondersteund vanuit het Groenfonds, zijn daarover geen gegevens. Die zijn er wel waar het gaat om zeldzame huisdierrassen, althans voor zover ze een vergoeding ontvangen vanuit datzelfde Groenfonds. In 2019 ging het om 11 bedrijven met in totaal 173 runderen en 124 schapen. Een uitsplitsing van deze aantallen naar ras is niet bekend, maar de rassen waarvoor een vergoeding kan worden ontvangen, zijn:

- rundvee: Maas-Rijn-IJssel (MRIJ), Fries-Hollands rundvee (FH), Lakenvelder, blaarkop en brandrood rund;
- schapen: Blauwe Texelaar, Schoonebeeker, Zeeuws/Fries melkschaap en zwartbles.

9. Samenvattend

De natuurkwaliteit van de Midden-Delflandse polders wordt voor velen sterk bepaald door de weidevogels, maar is aanmerkelijk diverser:

- De graslanden hebben de laatste decennia aan kwaliteit ingeboet voor weidevogels en planten, maar een deel van de polders is nog relatief rijk aan weidevogels en de stand op land met agrarisch natuurbeheer neemt de laatste jaren licht toe. De betekenis van het landbouwgebied voor foeragerende en doortrekkende vogels (watervogels, grote zilverreiger, lepelaar, ooievaar) is juist toegenomen.
- De betekenis van perceelsranden/oeveren en sloten voor de biodiversiteit is sterk toegenomen, vooral door een betere waterkwaliteit en een extensiever beheer van de randen. In de oeveren, vooral van veensloten, vinden we interessante planten, vlinders en libellen, en (andere) insecten die als voedsel dienen voor weidevogelkuikens. In de sloten zelf vinden we een bont scala aan amfibieën en vissen, waaronder zeldzamere en beschermde soorten, in grote aantallen.

- Bij de zoogdieren is er een duidelijke tweedeling: algemeen voorkomende soorten als vos, hermelijn, haas en diverse soorten muizen en ratten, en schaars voorkomende of sterk teruggelopen soorten als wezel, bunzing, mol en konijn.
- Over het bodemleven is weinig bekend. De weinige beschikbare cijfers over regenwormen en emelten lijken te wijzen op een gezond bodemleven, in ieder geval toereikend om adulte weidevogels van voedsel te voorzien.
- De erven zijn relatief rijk aan steenuilen en boerenzwaluwen, maar hun aantal loopt terug.

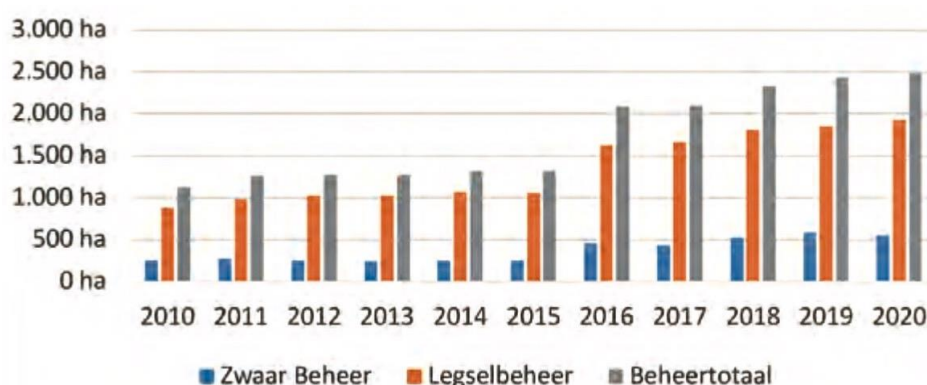
Bronnen

- Boogaard, B. van den, R.G. Verbeek & J.D. Buizer. 2019. Icoonsoorten Zuid-Holland. Projecten en maatregelen voor iconsoorten in de Provincie Zuid-Holland. Rapportnr. 19-015. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Eekeren, N. van, J. Bokhorst, J. Deru & J. de Wit. 2014. *Regenwormen op het melkveebedrijf – Handreiking voor herkennen, benutten en managen*. Luis Bolk Instituut, Driebergen.
- Gebiedsplan Midden-Delfland. 2019. Werkdocument in het kader van het Actieplan Boerenlandvogels Zuid-Holland 2019-2027.
- Jansma, A. & J. de Wit 2016. Voedsel voor weidevogels. Slootranden net zo interessant als kruidenrijk grasland? In: V-focus oktober 2016, pag. 30-32.
- Keuper, D., R. Gommer, B. Stout & L. Lageschaar 2019. Integrale telling standganzen Zuid-Holland 2019. Centrum voor Landbouw en Milieu, Culemborg.
- Lans, F. van der, 2013. Broedvogels Zuidrand Midden-Delfland 2012. Uitgave KNNV, afdeling Delfland.
- Lans, F. van der, 2015. Nulmeting weidevogels Groot Midden-Delfland. Uitgave Weidevogelpact Midden-Delfland.
- Mostert, K., 2017. Toelichting gegevens vleermuizen landschapspark Midden-Delfland. Zoogdierenwerkgroep Midden-Delfland.
- Naar een aantrekkelijk & biodivers Midden Delfland in 2040 – Visie op natuur, landschap en beleving in het Bijzonder Provinciaal Landschap. 2018. Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en bureau Altenburg & Wymenga. Op: <https://www.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=23fa027d04424374bd7163ab5ab278a4>
- Nonhof, C.J. 2020. Vegetatie weidevogelkerngebied Commandeurpolder, Natuurlijk Delfland.
- Provinciale Planologische Dienst Zuid-Holland & Staatsbosbeheer, 1976. Voorlopig rapport over de plantengroei en de vogels van Midden-Delfland (gebied wet landinrichting) in relatie met bodem, water en landschap, Den Haag.
- Provincie Zuid-Holland, 2004. Beschermde planten en dieren in Zuid-Holland. De verspreiding van de Europese Habitatrichtlijnsoorten in kaart.
- Schiphouwer, M., Kranenbarg, J., 2015. Groenparticipatie natuurvrijwilligers, vistellingen in Zuid-Holland 2015. RAVON-rapport nr. 2014.114, Stichting RAVON, Nijmegen.
- Terwan, P. 2008. Evaluatie van het Beheerplan natuurvriendelijke oevers in Midden-Delfland. Rapport in opdracht van het Hoogheemraadschap van Delfland. Paul Terwan onderzoek & advies, Utrecht.
- Vogelwerkgroep Midden-Delfland 2020. Weidevogels Midden-Delfland 2020. Agrarisch Collectief Midden-Delfland, Schipluiden.
- Weijden, A.G.G. van der & J.A. Guldemon. 2006. *Wormenland en Vliegjesland – Bemesting in relatie tot voedsel voor de grutto*. CLM Onderzoek en Advies.
- Woerden, A. van. 2011. Hoeveel boerenzwaluwen zijn er nog? In: Midden-Delfkrant 35(4):18-19.

Bijlage: Inspanningen voor biodiversiteit in het landbouwgebied van Midden-Delfland

1. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Sinds 1995 worden er overeenkomsten met boeren gesloten voor natuur- en landschapsbeheer, sinds 2016 gefinancierd vanuit de herziene regeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) en gecontracteerd via het Agrarisch Collectief Midden-Delfland. De oppervlakte is gestaag gegroeid (zie onderstaande figuur) en bedroeg in 2020 ruim 2.450 ha. Verreweg het grootste deel bestaat uit weidevogelbeheer, waarvan 21% bestaat uit zogeheten 'zwaar beheer' (zoals uitgesteld maaien).

Ontwikkeling oppervlakte agrarisch natuurbeheer in Midden-Delfland vanaf 2010

Agrarisch natuurbeheer (ANLb) in Midden-Delfland in 2020

Beheermaatregel	areaal (ha)*
- legselbeheer grasland	1.831
- legselbeheer bouwland	96
- rustperiode (incl. voorbeweiding, kuikenvelden en uitgestelde bewerking bouwland)	425
- kruidenrijk grasland (incl. ontwikkeling van...)	43
- extensieve beweiding	35
- plas-dras (incl. greppelinundatie)	10
- hoog slootpeil	4
- ruige mest	448*
- duurzaam slootbeheer: inzet baggerpomp	6
- duurzaam slootschonen	3
Totaal agrarisch natuurbeheer	2.453
- waarvan weidevogelbeheer	2.444
- aandeel 'zwaar beheer'	21%

* omdat deze oppervlakte overlapt met andere beheervormen, is hij niet meegeteld in het totaal

2. Particulier natuurbeheer

Er is ook een regeling 'functiewijziging' of 'particulier natuurbeheer' waarbij de functie van de grond duurzaam wordt omgezet in natuur. Van deze regeling wordt – op bescheiden schaal – ook gebruik gemaakt door agrariërs en andere (niet-agrarische) grondgebruikers in het landbouwgebied. De omvang is niet precies bekend, maar het gaat om minimaal enkele tientallen hectares. Bekende voorbeelden zijn de aankoop van 9 ha natuurgrond bij de Keenwetering door de regionale zuivelcoöperatie Delflandshof in 2016 en de succesvolle inrichting van een aantal hectares weidevogelgrasland in de Dijkpolder bij Maasland begin 2020.

3. Groenfonds Midden-Delfland

In 2003 riepen de gemeenten Midden-Delfland, Delft en Den Haag een Groenfonds Midden-Delfland in het leven voor behoud en versterking van het agrarisch cultuurlandschap en versterking van de relatie

tussen stad en land. Het grootste deel van het jaarlijks fondsrendement wordt sinds 2006 besteed aan groene diensten door boeren in de sfeer van natuur, landschap, cultuurhistorie, educatie en recreatie. Dat loopt via een puntensysteem voor groene diensten, uitgevoerd door agrarische natuurvereniging Vockestaert. Onderstaande tabel laat de contracten voor biodiversiteit en landschap zien (de andere onderdelen zijn in dit kader minder relevant).

Contracten onder het puntensysteem voor groene diensten (Groenfonds Midden-Delfland) in 2020

Maatregel	areaal, lengte of stuks
Biodiversiteit	
- mozaïekbeheer voor weidevogels	3 bedrijven
- behoud van oud grasland	770 ha
Landschapselementen	
- geriefhoutbosjes	1,5 ha
- houtsingels	0,7 ha
- elzensingels	316 m
- knotbomen	3.400 st.
- leibomen	8 st.
- hoogstamfruitbomen	57 st.
- erfbeplanting	655 st.
- ligusterhaag	40 bedrijven
- houtril	22 st.
- rietkraag	0,22 ha
- natuurlijke oever	0,075 ha
- poelen	3 st.

4. Weidevogelpact Midden-Delfland

In 2014 tekenden vijf partijen het Weidevogelpact Midden-Delfland om de weidevogelstand in Midden-Delfland te verbeteren: Agrarische Natuurvereniging Vockestaert, KNNV afdeling Delfland, LTO Noord afdeling Delflands Groen, Natuurmonumenten en de Vogelwerkgroep Midden-Delfland. Het pact werkt nauw samen met Gemeente Midden-Delfland, Hoogheemraadschap van Delfland en Provincie Zuid-Holland. Voorbeelden van gezamenlijke activiteiten:

- De realisatie in 2019 van het weidevogel-kerngebied van 23 hectare in de Commandeurspolder, waar de vogelstand meteen ruim verdubbelde.
- Verbetering van de weidevogelstand in de Woudse waterberging (plaatsen rasters, kappen bosschages).
- Omvorming van een deel van recreatiegebied het Kraaiennest tot gruttoplas in 2020.
- Opknappen van het eilandje in de Dorppolder in 2018 voor kluut, visdief en kleine plevier.
- Toeleveren van beschermingsmateriaal voor weidevogels (sleepslangbeschermers bij bemesting, rasters tegen katten en vossen), overleg met loonwerkers over nestbescherming.
- Lokale bomenkap om de openheid te verbeteren.
- Experimenten met kruidenrijk grasland voor weidevogels.
- Begeleiding van het plas-dras zetten van greppels.
- Intensivering van de communicatie over weidevogelbescherming, werving van extra vrijwilligers, organisatie van een cursus weidevogelmonitoring, samenvoegen van telgegevens van Natuurmonumenten en Vogelwerkgroep.

5. Duurzaamheidsprotocollen zuivelketen (FrieslandCampina)

FrieslandCampina introduceerde in 2018 naast Foqus Planet het duurzaamheidslabel *On the Way to Planet Proof*. Hierin zijn ook verplichte biodiversiteitsprestaties opgenomen (een minimumaandeel natuur- en landschapsbeheer, waaronder een minimumaandeel kruidenrijk grasland). In Midden-Delfland neemt inmiddels een substantieel deel van de melkveehouders deel aan dit label.